

V tretjo skupino pa spadajo SLS, SKD in ZLDS. Vse tri stranke so, gledano primerjalno z lokalnimi volitvami 1994, v vseh kategorijah občin izgubljale. Največ so izgubili SKD, zmagovalci prejšnjih volitev in sicer 6% glasov, če pa pogledamo še po kategorijah občin, pa celo do 9% glasov (in sicer v srednje velikih občinah, ki imajo med 5000 in 15000 prebivalcev). Nekoliko manjša izguba naklonjenosti volivcev je doletela SLS, ki je izgubila do 4% glasov. Obe omenjeni stranki sta največ izgubili zlasti v velikih občinah, nekoliko manj pa v manjših, ruralnih občinah. Tudi ZLSD je konstantno izgubljala volilno podporo v vseh kategorijah občin, vendar največ do 4%. Najmanj glasov je ZLSD izgubila v srednje velikih občinah, to je tistih z 10.000 do 20.000 prebivalci.

Zaključek

Lokalne volitve v letih 1994 in 1998 so imele vse značilnosti sodobnih demokratičnih lokalnih volitev kot neposrednega ter najpomembnejšega orodja lokalne demokracije. V kolikor so na lokalne volitve 1994 v večji meri še vplivale posebnosti prehodnega obdobja, saj so bile to prve volitve po reformi lokalne samouprave, je bil ta vpliv na lokalnih volitvah 1998 že nekoliko manjši, ker so bile to v večini občin že druge lokalne volitve po reformi in tretje demokratične lokalne volitve. Primerjava glasov posameznih političnih strank na lokalnih volitvah 1994 in 1998 nam dopušča ugotovitev, da je v zadnjih štirih letih prišlo do rahlega pomika v levo. Če označim ZLDS, LDS in DeSUS kot stranke, ki se nahajajo levo od sredine političnega spektra in SDS, SKD in SLS kot stranke, ki se nahajajo desno od sredine političnega spektra, lahko ugotovim, da so "leve" stranke, gledano primerjalno s prejšnjimi volitvami, pridobile 4.6% glasov, medtem ko so "desne" stranke v tem času izgubile 5.7% glasov. Tako se je razmerje političnih sil na lokalni ravni spremenilo iz 44.9 proti 34.5 v korist "desnih" strank na 39.2 proti 39.1, sicer še vedno v korist "desnih" strank. Ob tem je seveda potrebno relativizirati prikazana razmerja, saj so lahko značilnosti "levega" in "desnega" na lokalni ravni iz različnih razlogov povsem drugačne kot na državni ravni. Poleg tega je v času med obojimi lokalnimi volitvami prišlo do nekaterih bistvenih premikov na državni ravni (vstop SLS v koalicijo z LDS in DeSUSom), povečala pa se je tudi politična polarizacija med obema glavnima političnima blokoma.

Po volitvah je prišlo do nove porazdelitve politične moči s povsod močno LDS, medtem ko so "desne" stranke še vedno močnejše v ruralnih in manjših občinah (delno izjemo predstavlja tukaj SDS, ki je z lokalnimi volitvami 1998 postala pomemben faktor tudi v velikih občinah). Ugotovimo lahko tudi povečanje števila neodvisnih kandidatov in s tem povezano povečanje števila izvoljenih neodvisnih kandidatov za župane. Rezultati lokalnih volitev 1994 ter 1998 so pokazatelj trenda krepitve največjih parlamentarnih političnih strank, ki svojo moč z državne ravni uspešno prenašajo tudi na lokalno raven, saj so v zadnjih štirih letih izpopolnile terensko mrežo v obliki občinskih odborov, poiskale primerne kandidate za lokalne volitve ter racionalizirale politične cilje in jih v posameznih občinah prilagodile občinskim ciljem ter potrebam.

LITERATURA

- Baldersheim Harald, Illner Michal, Offerdal Audun, Rose Lawrence (ur.). 1996. Local democracy and the processes of transformation in East-Central Europe. Boulder, Westview Press.
- Grad Franci. 1998. Lokalna demokracija – organizacija in volitve. Ljubljana. Časopisni zavod Uradni list RS.
- Grad Franci. 1996. Volitve in volilni sistem. Ljubljana. Inštitut za javno upravo pri PF v Ljubljani.
- Kos Drago, Hočevar Marjan, Kurdija Slavko. 1995. Konstituiranje novih občin : uvajanje lokalne samouprave (raziskovalna naloga). Ljubljana. Center za prostorsko sociologijo, FDV.
- Šnidovnik Janez. 1995. Lokalna samouprava. Ljubljana. Cankarjeva založba.
- Vlaj Stane. 1993. Problemi uvajanja lokalne samouprave v Sloveniji. Ljubljana. Javna uprava, št. 1-2, let.29.
- Vlaj Stane. 1998. Lokalna samouprava (občine in pokrajine). Ljubljana. FDV.
- Zajc Drago. 1995. Cilji preoblikovanja lokalne samouprave in rezultati volitev v: Projekt "Vpliv volilnih sistemov na sestavo in delovanje predstavniških teles", Lokalne volitve 1994 in njihov pomen za stabilizacijo političnega strankarskega prostora v Sloveniji – Fazno poročilo za leto 1994. Ljubljana. FDV, Inštitut za družbene vede, Center za politološke raziskave (razmnoženo).

VIRI

- Rezultati Republiške volilne komisije za lokalne volitve 1994
- Rezultati Republiške volilne komisije za lokalne volitve 1998
- Ustava Republike Slovenije
- Zakon o lokalnih volitvah (Uradni list RS, št.72/93,7/94,33/94,61/95,70/95)
- Zakon o postopku za ustanovitev občin ter za določitev njihovih območij (Uradni list RS, št.60/94,69/94 in 56/98)
- Zakon o lokalni samoupravi (Uradni list RS, št.72/93,14/95,24/98)

PRAKSA, HABITUS IN POLJE

Delo Pierra Bourdieuja kot poskus
teoretske sinteze v sociološki teoriji

Povzetek. Delo Pierra Bourdieuja predstavlja, poleg svoje siceršnje zanimivosti zaradi številnih zelo inovativnih in celo izzivalnih poudarkov, enega od najpomembnejših poskusov teoretske sinteze v sodobni sociološki teoriji. Kot mnogi drugi teoretiki tudi Bourdieu izhaja iz prepričanja o problematičnosti poenostavljajočih, na zgolj eno plat družbene dinamike (družbene strukture ali kreativno delovanje akterjev) osredotočenih klasičnih socioloških razlag. Da bi presegel to neplodno cepitev, vpelje Bourdieu dinamično triado praksa-habitus-polje, s pomočjo katere poskuša upoštevati obe plati družbene dinamike. Avtor članka z analizo vseh treh konceptov znotraj te triade pokaže, da Bourdieu s takšnim nastavkom ni dosegel zastavljenega cilja, saj njegove rešitve ustrezno konceptualizirajo zgolj strukturalni vidik (polje), pri čemer faktor kreativnega delovanja posameznikov (praksa) obvisi v zraku kot neka pousem odvisna spremenljivka.

Ključni pojmi: Pierre Bourdieu, sociološka teorija, teoretska sinteza, družbene strukture, družbeno delovanje, habitus, polje, praksa, okus, družbeni razredi.

Uvod

Dogajanje v sodobni družboslovni teoriji je v zadnjem času kar burno: podirajo se mnoge doktrinarne (kritično prepraševanje statusa znanstvenih spoznanj) in idelološke (kriza marksizma po padcu berlinskega zidu) samoumevnosti, brišejo meje med disciplinami, nastajajo mnoge nove paradigme in teoretske perspektive, povezujejo se do nedavnega tako rekoč izključujoče se teoretske pozicije, vse skupaj pa s svojim radikalnim skepticizmom še dodatno zapletajo postmoderni relativisti. Tudi sociološka teorija, kot del tega širšega dogajanja, doživlja serijo premikov in notranjih prestrukturiranj, s katerimi poskuša ohraniti pojasnjevalno zanimivost v tem turbulentnem okolju. V tem kontekstu lahko ugotovimo, da je moč vse omenjene procese najti tudi v sociološki teoriji, kljub temu pa je verjetno v primerjavi z drugimi disciplinami njena posebnost intenzivno osredo-

* Mag. Peter Stankovič, asistent na Fakulteti za družbene vede.

točanje na problem, ki ga imenujemo *iskanje teoretske sinteze*. V drugi polovici dvajsetega stoletja so se namreč pojavili mnogi teoretiki (Parsons, Berger in Luckmann, Giddens itd.), ki so opozarjali, da so tako rekoč vse sociološke teorije zavezane eni od dveh metateoretskih paradig: nekatere teorije so utemeljene na predpostavki o ontološkem primatu *človekovega delovanja*, druge pa na predpostavki o zunanosti, objektivnosti danih *družbenih struktur*.

Med teorijami, ki izhajajo iz temeljne postavke o tem, da družbeni svet nastaja šele skozi nenehno kreativno, interpretativno *dejavnost posameznikov* v procesu komuniciranja, se najpogosteje omenjajo simbolični interakcionizem, etnometodologija, teorija racionalne izbire in fenomenološka sociologija, na nastanek te sociološke tradicije pa je odločilno vplival Max Weber s svojo neokantovsko podmeno o pomenu razumevanja smisla delovanja družbenih akterjev. Nekoliko poenostavljeno rečeno so tako imenovane "objektivne" družbene relacije (strukture) iz zornega kota teh socioloških šol zgolj posledica različnih aktivnosti udeležencev družbenih procesov, s tem pa za analizo manj pomembne. Po drugi strani pa imamo mnoge teorije, ki izhajajo iz tako rekoč povsem obratne domneve, po kateri je družba neke vrste objektivno dejstvo, ki se obnaša in razvija po bolj ali manj danih zakonitostih, to pa pomeni, da se na konkretne motive in ravnanja posameznikov, ki družbo tvorijo, sociologom ni potrebno pretirano ozirati. Takšno razmišljanje je s svojo preformulacijo Comtovega pozitivizma (Giddens 1995, 144-146) utemeljil Durkheim z metodološkim postulatoma o družbenih dejstvih kot o pojavih *sui generis*¹, najpomembnejše teorije te sociološke tradicije pa so funkcionalizem, konfliktna teorija, strukturalizem in nekatere različice marksizma (npr. Althusser).

Pri tem je pomembno to, da se je sociološka teorija, iz te nove optike videna kot dve meta-teoretski tradiciji, mnogim sodobnejšim teoretikom *izkazala kot problem*. Med številnimi avtorji se je namreč utrdilo prepričanje, da vsaka teorija, ki, pa čeprav zgolj iz metodoloških razlogov, svoje pojasnjevanje utemeljuje v (zgolj) enem polu družbene resničnosti, že po definiciji ne samo da izgublja drugi pol, ampak navadno tudi konča v spornem ontologiziranju tistega pola, iz katerega izhaja. Glede na to nas torej ne sme presenetiti dejstvo, da so se že pred desetletji pričeli pojavljati *pozivi k bolj integralnemu oblikovanju teorij, ki bi bolj dosledno upoštevali oba pola družbene realnosti*, tako mikro kot makro raven, oziroma tako princip kreativnosti delujočih akterjev kot emergentne značilnosti družbenih struktur. Na ta način naj bi bilo možno preseči očitno precej enostranski in poenostavljajoč stil teoretiziranja velikega dela sociološke klasike. Prvi pomembnejši poziv te vrste je delo *Družbena konstrukcija realnosti* Petra L. Bergerja in Thomasa Luckmanna (1966), sledila pa so tudi mnoga druga, kot izredno odmevno delo v sociološki skupnosti pa omenimo le še Giddensova *Nova pravila sociološke metode* (1976).

Kot odgovor na te pozive so se na začetku osemdesetih let pričeli pojavljati mnogi konkretni poskusi oblikovanja takšnih teorij, ki so v skladu z omenjenimi spoznanji o problematičnosti "enostranskih" razlag poskušali povezovati obe

¹ Za identifikacijo globljih filozofskih korenin obeh omenjenih socioloških tradicij glej: Dawe 1978.

metateoretski tradiciji, se pravi upoštevati tako faktor kreativnosti akterjev v njihovih vsakdanjih rutinah kot tudi dejstvo, da se družba v praksi posameznikom vendarle kaže kot nekaj danega, nekaj kar obstoji in na kar nimamo kakšnega velikega vpliva. Prizadevanje za integracijo in sintezo različnih teoretskih predpostavk, pogosto celo odkrito nasprotujočih si spoznanj različnih socioloških šol v nove, kompleksnejše teoretske sisteme, je nedvomno v pomembni meri revitaliziralo sociološko teoretsko dejavnost hkrati pa se postavlja vprašanje, koliko so ti poskusi v resnici uspeli. Kot bomo pokazali v nadaljevanju na primeru teoretske sinteze v delu francoskega sociologa Pierra Bourdieuja, iskanje bolj uravnoteženega teoretskega okvira sploh ni enostavno. Kaj rado se namreč zgodi, da avtor, kljub svojim drugačnim namenom, skozi zadnja vrata v svoj teoretski model pripelje nazaj natanko tiste pristranske poudarke, ki se jim je želel izvorno izogniti.

Ta problem sicer odpira mnoga vprašanja o vsebini in formi sodobnega sociološkega teoretiziranja, konec koncev tudi o tem, koliko je neka dosledna sinteza sploh zaželjena. Ker pa za takšne refleksije tu ni dovolj prostora, se bomo v nadaljevanju omejili na predstavitev Bourdieujeve sociološke teorije *kot* poskusa teoretske sinteze. Tukaj izhajamo iz predpostavke, da bralci poznajo vsaj nekatere segmente Bourdieujevega dela, saj je to zaradi svoje provokativnosti in družbene kritičnosti tudi v nekoliko širši javnosti dobro poznano. Glede na to bomo predvsem poskusili pokazati, kako so ti njegovi koncepti vpeti v širši teoretski kontekst sodobnega iskanja teoretske sinteze, ter opozoriti, zakaj Bourdieu v tem projektu ni bil uspešen. Hkrati bomo hkrati poskusili izpostaviti tudi tiste segmente njegove teorije, zaradi katerih smo prepričani, da je njegovo delo, kljub neuspešnemu projektu teoretske sinteze, vendarle na mnogih mestih za sociologe še kako zanimivo.

Teoretska sinteza v delu Pierra Bourdieuja

Pierre Bourdieu je odmevni in vplivni francoski sociolog, ki po svojih nekonvencionalnih teoretskih zanimanjih in inovativnih rešitvah v precejšnji meri štrli iz množice sodobnih družboslovnih mislecev. Kljub siceršnji nekonvencionalnosti (sociološka analiza okusa, prehranjevanja, obiskovanja galerij, boemskega življenja, "zatralskih" strategij starejših akademikov nasproti mlajšim kolegom itd.), pa stoji v samem središču njegovega projekta, podobno kot pri mnogih drugih sodobnih sociologih (Habermas, Archerjeva, Coleman, Giddens, Alexander itd.), prizadevanje za preseganje tega, kar sam imenuje "'obvezno' in 'ritualno' odločanje med objektivizmom in subjektivizmom" (Jenkins 1996, 66). Objektivizem in subjektivizem predstavljata v Bourdieujevem delu binarni koncept, ki odgovarja temu, kar smo v uvodu imenovali dilema struktura/delovanje, pri čemer je bistvena njegova izhodiščna teza, da nobeden od njiju ne more predstavljati ustreznega izhodišča za sociološko analizo (glej: Bourdieu 1995, 323-324).

Po Bourdieujevem mnenju namreč objektivistično usmerjeni avtorji nekako spregledujejo nedoločnost družbenih situacij in praktično spretnost akterjev, ki družbenim pravilom nikakor ne sledijo avtomatično, in s tem seveda tudi ne igra-

jo svojih vlog kot roboti. Prav tako temelji objektivizem po njegovem prepričanju na zmotni predpostavki o "objektivnem" pogledu zunanjega znanstvenega opazovalca, kajti na ta način objektivisti ne raziskujejo objektivnega, empiričnega sveta "tam zunaj", temveč ga s svojo distancirajočo perspektivo zunanjega opazovalca šele konstruirajo kot "objektivno dejstvo" (Turner 1991, 508-509). Subjektivisti, ki sicer poudarjajo pomen posameznikov in njihovega aktivnega ustvarjanja družbenega, pa spregledujejo bistveno dejstvo, da delovanje posameznikov in njihove interakcije vedno potekajo v določenih (strukturnih, institucionalnih itd.) kontekstih, od katerih je za Bourdieuja, kot bomo videli, najpomembnejši razredni položaj (Turner 1991, 509-510).

Glede na te kritike ne more biti presenetljivo, da Bourdieu poskuša oblikovati teorijo, ki bi z upoštevanjem spoznanj obeh metateoretskih tradicij presegla omenjeno teoretsko cepitev: "Na eni strani objektivne strukture, ki jih sociologi konstruirajo z zapostavljanjem subjektivnih reprezentacij akterjev, oblikujejo temelj teh reprezentacij in predstavljajo strukturne omejitve interakcij, vendar pa moramo po drugi strani, če hočemo razumeti vsakodnevne boje tako individualnih kot kolektivnih akterjev za spremembo ali ohranjanje teh struktur, vendarle upoštevati tudi ravno te subjektivne reprezentacije" (Bourdieu 1995, 324). Povedano z drugimi besedami, Bourdieu je prepričan, da *mora dobra sociološka teorija z dinamičnimi koncepti dialektično upoštevati tako objektivistični kot subjektivistični zorní kot oziroma segment realnosti* (Bourdieu 1995, 324, glej tudi na primer: Bourdieu 1994, 244). Da bi se približal temu idealu, ta francoski sociolog v sam temelj svoje teorije postavi konceptualno trojico, *prakso, habitus in polje*. Skozi koncept prakse poskuša prijeti moment subjektivne resničnosti akterjev v družbenih procesih, njihovo kreativnost in aktivno prizadevanje spreminjanje sveta okoli sebe, skozi koncept polja poskuša razumeti objektivne družbene (strukturne) pogoje, znotraj katerih bolj ali manj svobodno delujejo posamezniki, habitus pa predstavlja omenjeni dinamični koncept, skozi katerega poskuša Bourdieu prijeti vzajemno vplivanje subjektivnih in objektivnih značilnosti družbenega v njegovem dialektičnem bistvu. Habitus v tem smislu predstavlja bistveni moment Bourdieujeve teoretske sinteze. Poglejmo si te koncepte nekoliko pobliže.

Praksa

Skozi koncept prakse poskuša Bourdieu konceptualizirati nedoločnost delovanj posameznikov, njihovo kreativnost, svobodo in inovativnost v vsakodnevih dejavnostih. Pri tem pa je potrebno takoj opozoriti, da se Bourdieu na mnogih mestih odločno distancira od takšnega ontologiziranja človekove svobodne volje kot je značilno na primer za francoske eksistencialiste ali ameriške predstavnike teorije racionalne izbire. Njegova vizija posameznikove kreativnosti in svobode je namreč bistveno zmernejša. Po njegovem prepričanju je tako praksa nekaj med nezavednim igranjem pravil, ki jih v naših vsakdanjih življenjih pogosto jemljemo kot samoumevna, in nedoločnostjo in fluidnostjo, ki sta posledica sposobnosti akterjev za improviziranje znotraj teh pravil in njihovih različnih interesov (Jenkins 1996, 70-72). Za nas je tukaj pomembno dejstvo, da je Bourdieu pri konceptuali-

zaciji prakse precej previden: kljub temu, da načelno sprejema pomen refleksivnosti in kreativnosti posameznikov v njihovih vsakodnevnih soočenjih z okolico, v svojih spisih dejansko pušča bolj malo prostora za takšno avtonomijo delovanja. Ko govori o praksi, Bourdieu na primer nenehno poudarja, da je zanj praksa predvsem delanje stvari, ne glede na to, ali za tem stoji kakšno refleksivno vedenje.

In še več, Bourdieu izhaja iz prepričanja, da je *večina* tega, kar počnemo v naših življenjih, enostavno prevzeto skozi mehanizme socializacije kot nekaj *samoumevnega*. To utemeljuje s trditvijo, da se z različnimi okoliščinami v toku življenja ne samo soočamo, ampak smo še pred tem predvsem sami del teh okoliščin. "Znotraj njih smo namreč odrasli, se učili in prevzeli palete različnih praktičnih kulturnih kompetenc, vključno z našimi družbenimi identitetami (občutek položaja, ki ga imamo v družbenem prostoru), kar nas napravi precej nezmožne dojemanja družbene resničnosti, v vsej njeni arbitrarnosti, drugače kot nečesa 'kar pač tako je' (...)" (Jenkins 1996, 70). V tem smislu Bourdieu primerja družbene prakse z igranjem iger: virtuosno improviziranje je možno šele, ko se dobro naučimo pravil igre (Jenkins 1996, 71). Ne da bi se načelno ne strinjali s temi Bourdieujevimi uvidi, toda glede na to, da poskuša s tovrstno konceptualizacijo prijati "subjektivni" pol družbene dinamike, moramo vendarle opozoriti, da že na tem izhodiščnem nivoju načelno deklarirano kreativnost posameznikov v pomembni meri omejujejo skozi socializacijo in navade različna objektivistična strukturna razmerja. Če iz didaktičnih namenov stvar nekoliko zaostriamo, ugotovimo, da so Bourdieujevi akterji v svojem bistvu neki precej pasivni ujetniki navad, vsakdanjih rutin in konvencij, na ta način pa predstavljajo bolj šibek protipol konceptu polja, ki stoji na drugi, objektivistični strani kontinuuma družbene resničnosti. To velja še toliko bolj, ker Bourdieu definira polje, za razliko od prakse, v zelo trdih in odločnih terminih.

Polje

Ko poskuša Bourdieu predstaviti svojo vizijo objektivnega pola družbenega, govori o polju kot o različnih razmerjih med objektivnimi pozicijami. Te pozicije lahko zasedajo tako individualni kot kolektivni akterji in obstajajo kot nekaj, kar se kaže posameznikom kot nekaj povsem zunanjega, danega. To polje objektivnih razmerij se nadalje deli na delno avtonomna polja znotraj družbenega sveta (na primer umetniško, religiozno in ekonomsko), vsako od njih pa ima svojo specifično logiko organizirano glede na vložke, ki so "v igri" (Bourdieu 1995).

Kot večina drugih sodobnih francoskih družboslovcev, ki izhajajoč iz Nietzscheja poudarjajo *pomen boja in moči* v družbenih procesih, tudi Bourdieu pripisuje velik pomen bojem, v katere so zapleteni akterji na različnih pozicijah. Polje je tako strukturirano kot sistem razmerij moči, v katerem si akterji prizadevajo izboljšati ali vsaj ohraniti svoj dostop do dobrin (kapitalov), ki so znotraj določenega polja pomembne. Ključne dobrine, okoli katerih potekajo boji, Bourdieu klasificira v štiri tipe kapitalov. *Ekonomski* kapital pomeni predvsem denar, *socialni* kapital označuje zveze s pomembnimi drugimi, se pravi umeščenost v mrežo koristnih poznanstev, *kulturni* kapital predstavlja izobrazbo,

hkrati pa tudi navade, manire, okus in življenjski stil, ter *simbolni* kapital, ki pomeni prestiž in družbeni ugled.

Pri tem je za Bourdieuja bistveno, da se posamezniki glede na posedovanje različnih kapitalov razvrščajo v različne družbene *razrede*. Zelo splošno rečeno pripadajo posamezniki, ki imajo največ ekonomskega, socialnega, kulturnega in simbolnega kapitala dominantnemu razredu, tisti ki imajo teh kapitalov manj srednjemu razredu, tisti, ki pa imajo vseh teh kapitalov zelo malo, pa pripadajo nižjemu razredu. Znotraj teh razredov pa obstajajo tudi velike razlike. Intelektualci so na primer del dominantnega družbenega razreda, vendar pa imajo ekonomskega kapitala sorazmerno malo. Njihova moč je predvsem v kulturnem in simbolnem kapitalu. Po drugi strani pa imajo na primer menedžerji, prav tako pripadniki dominantnega razreda, zelo veliko ekonomskega kapitala, vendar hkrati običajno dosti manj kulturnega in simbolnega kapitala (kot intelektualci) (Turner 1991, 512-513).

Takšne razlike bi sicer lahko našli znotraj vsakega od omenjenih razredov, ampak tukaj ni dovolj prostora za opisovanje vseh teh odtenkov. Za nas sta tu pomembna predvsem dva Bourdieujeva poudarka. Prvič, dolgoročno se nesorazmerja med različnimi kapitali, ki jih posameznik poseduje, zmanjšujejo (na primer: neizobražen delavec, ki na hitro obogati, pošlje svoje otroke v boljše šole in jim na ta način zagotovi ne le dosti ekonomskega kapitala, ampak tudi več drugih kapitalov) in drugič, vsi udeleženci si prizadevajo priti do čim več različnih kapitalov. Pri tem so lahko njihove strategije zelo različne. Za primer navedimo relativno pogost primer iz prejšnjega stoletja, ko so obubožane aristokraske družine poročile svojega sina s hčerjo (oziroma obratno) kakšnega novopečenega finančnega magnata. S to poroko si plemiška družina s pomočjo svojega kulturnega in socialnega kapitala pridobi še ekonomski kapital, družina magnatov pa si zahvaljujoč svoji ekonomski moči s poroko pridobi še manjkajoči ugled in prestiž (simbolni kapital):

Bourdieu v svoji teoriji bojov znotraj različnih polj posveča tudi veliko pozornosti *državi*. Ta po njegovem mnenju predstavlja prostor boja za monopol nad tem, kar imenuje *legitimno simbolno nasilje*. Tovrstno simbolno nasilje je mehko nasilje nad posamezniki, ki posredno, najpogosteje skozi različne mehanizme kulture, oblikuje družbeni konsenz o pravilnem in normalnem (Bourdieu 1985, 205 in naprej). Skozi uporabo simbolnega nasilja se tako povsem arbitrarna hierarhija med družbenimi razredi pokaže kot nekaj naravnega. Za primer vzemimo "prefinjen" meščanski okus, spoštovanje umetniških del visoke kulture. Čeprav bi meščani (buržuazija) radi predstavili to prefinjenost kot samoumevni dokaz o svoji estetski, intelektualni in tudi siceršnji večvrednosti (*distanciranje* od nižjih razredov), ni ta po Bourdieuju v bistvu nič drugega kot zgolj izraz določenega

² Romani piscev iz tega časa (Balzac, Flaubert, de Maupassant, Proust, Whartonova itd.) so polni takšnih primerov in nedvomno predstavljajo lepo ilustracijo Bourdieujevih argumentov. Nam časovno bližji pa je primer poroke bodoče Jacqueline Kennedy (hči razmeroma revne francoske plemkinje) z najstarejšim sinom iz bogate, a ne ravno ugledne družine irskih Američanov. Zaveznitvo stila in okusa z denarjem in vplivom se je izkazala na volitvah za predsednika ZDA in v letih John F. Kennedyevega predsedovanja kot odlična.

okusa ljudi v podobni razredni situaciji. Za dejansko večvrednega ga naredi šele država, ki s kanonizacijo takšnega specifičnega razrednega okusa skozi izobraževalni sistem legitimira superiornost meščanskega razreda. Vsi pripadniki drugih razredov, ki se poskušajo povzpeti na socialni lestvici morajo tako najprej skozi proces šolanja osvojiti ta specifični kulturni kapital, s tem da so seveda tukaj v naprej hendikepirani: za razliko od otrok iz meščanskih družin se v šoli učijo neke kulture, ki jim je v osnovi tuja. Očitno je torej, da kontrola nad državo in s tem nad njenimi sredstvi simbolnega nasilja predstavlja veliko prednost v bojih znotraj polja, zato ne more biti presenetljivo, da je boj "za državo" (se pravi politika) še posebej intenziven.

Zaradi množice tovrstnih nedvomno izredno lucidnih uvidov v pestro dinamiko razmerij in odnosov med ljudmi na različnih položajih, Bourdieujevo delo prav gotovo še dolgo ne bo izgubilo svoje aktualnosti. Pri tem seveda njegovo osredotočanje zgolj na družbene *razrede* kot ključne parametre dogajanja v strukturiranem prostoru, ki ga sam imenuje polje, deluje nekoliko omejujoče, saj v sodobnih pluralnih družbah verjetno ravno ta kategorija igra vedno manjšo vlogo⁴. Kljub temu pa Bourdieu v tej navezi vendarle odpira toliko zanimivih vpogledov, da res ne moremo drugače, kakor da občudujemo njegovo resnično lucidnost v razmišljanju. Ta pride še posebej do izraza skozi njegov koncept habitusa. Bourdieujev ključni argument je namreč ta, da objektivni položaj posameznikov v polju (razred, frakcija znotraj razreda in družbeni izvor) oblikuje njihove kulturne kode do te mere, da posamezniki, ki zasedajo podoben položaj v družbeni strukturi, oblikujejo podobne načine klasificiranja stvari, znakov in ljudi v svetu (Turner 1991, 515). Na ta način se oblikujejo specifične *razredne kulture* ljudi, ki v določenem razrednem položaju razvijejo podobne vzorce razmišljanja, vrednotenja, okusa itd.

Habitus

Ko Bourdieu poskuša prijati družbeno dinamiko v dialektični vzajemni pogojenosti družbenih struktur in aktivnih posameznikov, predstavi koncept habitusa, ki posreduje med stratificiranim družbenim prostorom (oziroma poljem) in posamezniki, ki le-tega prek svojega praktičnega delovanja reproducirajo (Škrlep 1997, 239)⁵. Pri tem izhaja iz pomena družbene (razredne) situacije v katero je posameznik socializiran. Vsi ljudje, ki izhajajo iz podobnih razrednih pogojev namreč po Bourdieuju skozi proces učenja od svoje okolice prevzamejo set podobnih dispozicij za vrednotenje in razumevanje sveta, te dispozicije (kot *razredna kultura*) pa kasneje v življenju v pomembni meri določajo, kakšne življenjske stile bodo imeli posamezniki, kakšne bodo njihove navade, okus, preference itd. Ali kakor pravi Andrej Škrlep, "(...) določena razredna pozicija in nanjo

⁴ Vzemimo za primer zelo razširjena subkulturna gibanja med mladimi v razvitih zahodnih družbah, kjer mladi iz dobro stoječih družin oponašajo življenjske stile marginalnih delov populacije (klošarjev, kmetov itd.).

⁵ Tu velja opozoriti, da je nastavitev problema, kako razumeti dialektiko odnosa med strukturami in posamezniki, ki jih v svojem delovanju reproducirajo, zelo podobna Giddensovi. Glede na to, da oba avtorja poskušata oblikovati teoretsko sintezo, to seveda ne more biti presenetljivo.

vezan stil življenja, v katero je posameznik socializiran, podeli njegovemu habitusu specifično identiteto, ki strukturira njegov individualni sistem shem; zato je posameznikov individualni sistem shem podoben sistemom shem vseh tistih posameznikov, ki so se razvijali v enakih ali podobnih pogojih" (Škrlep 1997, 243). Pri tem je pomembno poudariti, da ljudje ostajajo avtonomni in v skrajni konsekvenci lahko delajo čisto vse, kar jim paše, toda njihov habitus po Bourdieuju vendarle deluje tako, da bodo *najverjetneje* delovali podobno kot drugi pripadniki istega razreda, pa četudi gre na primer za neko novo, neznano situacijo.

Bourdieu v tem smislu pravi, da je "habitus tako sistem shem produkcije praks kot tudi sistem dojetanja in vrednotenja praks. Na obeh teh dimenzijah pa njegovo delovanje izraža družbeni položaj, znotraj katerega je nastal" (Bourdieu 1995, 328). Sistem razredno specifičnih dispozicij, ki so jih posamezniki v teku svojih življenj pridobili, se na ta način izražajo kot habitus v tako zelo različnih segmentih vsakdanjega življenja, kot so na primer preživljanje počitnic, stil oblačenja, izbira pohištva, vrsta in način rekreacije, branje časopisov itd. Vsaka razredna kultura, ki jo posameznik v času svojega odraščanja ponotranji, namreč odraža spekter vrednot, ki so vezane na specifičnost življenjske situacije v kateri se nahajajo predstavniki določenega razreda. Kot bomo videli, je na primer v delavskem razredu zaradi ekonomske šibkosti delavcev prevladujoča vrednota praktičnost pri delanju stvari (Bourdieu to imenuje *okus niže*).

V svojem obsežnem delu, *La Distinction* (1979) je Bourdieu objavil rezultate izredno ambiciozne raziskave okusa, ki dejansko kažejo na močno korelacijo med različnimi navadami in izbirami na eni strani in razrednim položajem na drugi. Za ilustracijo si iz te knjige oglejmo znamenit primer Bourdieujeve analize obeda. Bourdieu je skozi podrobno empirično raziskavo pokazal, kako pri prehranjevanju vladajo v Franciji zelo različne navade med meščanstvom in med delavstvom. Medtem ko je pri delavcih glavni imperativ *usebina* (kvalitetna, močna, obilna hrana), je meščanski obed organiziran predvsem okoli *forme* prehranjevanja (kosila so formalne priložnosti, ki od prisotnih zahtevajo lepo vedenje, diskretno uživanje v hrani, uglajeno konverzacijo itd.). Delavski razredni položaj (slabe plače, trdo fizično delo) tako opremi pripadnike tega razreda s habitusom, ki na področju prehranjevanja visoko vrednoti hrano, ki tako v simbolnem kot v realnem smislu predstavlja moč in varčevanje. Lep primer tega so veliki, lepi kosi mesa (hrana, ki predstavlja moč), ki jih dobijo moški, ki morajo reproducirati svojo moč za trdo delo v tovarnah, in ostanke kosila, s katerimi se navadno sprijaznijo ženske (varčevanje). Delavski habitus, ki izraža varčnost, se lepo kaže tudi na primer v trenutku, ko po juhi gospodinja ponudi nove krožnike, omizje pa jo po pravilu dobrodušno zavrne, češ, zakaj bi po nepotrebnem mazali krožnike, saj lahko pojedemo glavno jed tudi iz krožnikov od juhe (Bourdieu 1994, 190-201).

Povsem drugačen je meščanski obed, ki se vrti predvsem okoli *forme*. Forma pomeni predvsem ritem pri prehranjevanju, ki implicira pričakovanje, prekinitve in zadrževanje. Meščani tako preden pričnejo jesti počakajo, da vsi dobijo hrano, drug drugemu prijazno podajajo jedi in vsi pazijo, da ne bi bili videti požrešni. Jedi si sledijo po strogem zaporedju in vsaka naslednja pride na mizo šele, ko so ostanke prejšnje skrbno odstranjeni. Meščani so med kosilom, ne glede na to, ali je priso-

ten kakšen tujec ali ne, lepo oblečeni in na ta način le še poudarjajo občutek reda in zadržanosti, ki se ga ne sme nikoli zanemariti (Bourdieu 1994, 196). Bourdieu ugotavlja, da je meščanski poudarek na formi obedovanja tisti tipično meščanski estetski presežek, ki pripadnikom tega razreda omogoča, da poudarijo svojo različnost od delavskega razreda, ki se mora zaradi ekonomske nuje podrežati imperativom pomankanja. Če je za delavski obed zaradi ekonomske nujnosti značilna določena praktičnost (bistvo prehranjevanja je prehranjevanje), meščani z estetizacijo obeda poskušajo ta grobi, materialistični vidik čim bolj zakriti (ibid.). Na ta način poudarijo svojo nezavezanost imperativom pomankanja, svojo osvobojenost od ekonomske nuje.

Izpostavljanje te razlike je po Bourdieujevem prepričanju tudi temelj drugih razlik v okusu. Omenimo na kratko še dva primera, ki morda bolj kot karkoli drugega ilustrirata lucidnost Bourdieujevih uvidov. Pri *oblačenju* delavski razred najbolj zanima praktična vrednost obleke (udobnost, koliko dolgo bo držala, njena cena itd.), medtem ko je pri meščanstvu kriterij ravno obraten (estetska vrednost obleke ne glede na njeno ceno, udobnost ali trajnost) (Bourdieu 1994, 200-202). Lahko bi torej rekli, da je tudi pri oblačenju glavni motiv meščanstva *distanciranje*, želja pokazati, da jim, za razliko od delavcev, ni potrebno skrbeti za vsak frank (ali tolar), ki ga zapravijo⁵. Podobno Bourdieu razlaga tudi meščansko zanimanje za *umetnost* in *filozofijo*. Ker si to lahko privoščijo in ker niso odraščali v pomankanju, ki bi jim lahko povzročalo slabo vest pri ukvarjanju s takšnimi zadevami, meščani še dodatno gojijo estetizacijo vsakdanjega življenja z zanimanjem za tako ekstremno "nekoristne" (iz praktičnega zornega kota seveda) konjičke, kot sta to umetnost in filozofija (Turner 1991, 516-517).

Habitus je torej v specifični razredni situaciji pridobljen, relativno stabilen set svetovnonazorskih orientacij, ki se udežani v delovanju. Pri tem je pomembno, kot je pokazal Richard Münch, da se habitus enega delavca (na primer) oziroma kolektivni habitus delavcev kot celote, izkaže kot bolj obstojen od njihovih priložnostnih želja in interesov. Habitus je na ta način "reprezentacija trajnosti družbene strukture in organizacije znotraj posameznika" (Münch 1994, 141). Povedano z drugimi besedami, habitus predstavlja tisti segment posameznikov, kjer se je *razredna struktura vpisala v njihova telesa*. Bourdieu v tem kontekstu uporablja izraz *hexis*, ki se nanaša prav na to značilnost habitusa, da je dobesečno utelešen: označuje kako "se nosimo", našo držo, hojo, geste itd. (Jenkins 1996, 75). V telesnem *hexisu* se tako idiosinkratično (osebno) srečuje s sistemskim (družbenim) in tako predstavlja vezni člen med posameznikovimi subjektivnimi svetovi in kulturo, v katero so bili vrojeni. "Telesni *hexis* je realizirana politična mitologija, *u-telešena* in oblikovana v permanentno dispozicijo kot trajni način govora, drža in torej s tem tudi občutenja in razmišljanja. Tako utelešeni principi stojijo daleč preko dometa naših zavesti in zatorej jih z voluntarističnim in namenskim delovanjem ne moremo spremeniti, prav tako tudi ne eksplicirati..." (Bourdieu, citirano po: Jenkins, 1996 75). Jenkins navaja, kako Bourdieu za ilustracijo takšne utelešenosti druž-

⁵ Vse to moramo seveda razumeti v kontekstu omenjenega Bourdieujevega videnja družbe kot polja bojev med različnimi razredi, frakcijami in posamezniki.

benih razmerij uporablja svoje zgodnje antropološke izkušnje iz Alžirije. V plemenu Kabylia se po njegovem mnenju politika spola razkriva skozi načine hoje, gledanja in celo stanja pri miru. "Ženski ideal skromnosti in zadržanosti tako usmerja njeno telo navzdol, k tlem, medtem ko se idealni moški usmerja navzgor oziroma nasproti drugim moškim" (Jenkins 1996, 75).

Pri tem pa je potrebno vendarle opozoriti, da Bourdieu ne vidi razredne in stanovske določenosti posameznika povsem statično in fiksno, saj poudarja časovno sukcesivnost akumulacije izkustev, ki časoma vodijo od "restrukturiranja k restrukturiranju" habitusa (Škrelep 1997, 241). Posameznik v tem smislu v svoji osebni karieri prehaja iz enega družbenega razreda v drugega, pri čemer sicer ohranja svoje stare dispozicije, vendar pa hkrati tudi privzema in oblikuje nove (ibid.). Na ta način torej Bourdieu nekoliko "mehča" svojo relativno togo shemo družbene dinamike, kjer ljudje ravnajo bolj ali manj znotraj danih razrednih dispozicij in bi bila, če karikiramo, morda ustrežnejša za opis kakšne zelo rigidne družbene strukture (kot na primer indijski kastni sistem) kot pa za sodobne, prehodne in (vsaj do neke mere) odprte družbe. Kljub temu pa smo prepričani, da takšni popravki niso dovolj.

Neuspela teoretska sinteza

Specifični Bourdieujev prispevek preseganju kontroverze struktura/delovanje je torej v oblikovanju koncepta habitusa, ki v sebi združuje tako moment subjektivnega voluntarizma kot moment objektivne resničnosti določenih družbenih strukturalnih razmerij. Posamezniki se kot avtonomni akterji v svojih življenjih odločajo samostojno, po lastnih preferencah, vendar pa so hkrati te preference v pomembni meri oblikovane skozi socializacijo v specifično razredno kulturo. Na nekem najsplošnejšem nivoju lahko ugotovimo, da je Bourdieu uspel oblikovati dinamično pojasnitev, ki upošteva oba pola družbene resničnosti.

Kljub tej načelno korektni rešitvi pa Bourdieu, po našem mnenju, *ne uspe dokončati naloge, ki si jo je sam zadal*. Če je namreč njegov motiv preseganje lažne opozicije med "objektivizmom" in "subjektivizmom", potem je vprašanje, v kolikšni meri je ta cilj res uspel doseči. Kot smo delno že ves čas nakazovali, Bourdieu v praktično vseh segmentih triade praksa-habitus-polje podeljuje določen analitični primat strukturalnemu vidiku družbene dinamike. Tako že pri sami konceptualizaciji človekovega delovanja (praksa) pušča precej malo prostora dejanski kreativnosti in avtonomnosti posameznikov. Kot smo videli, so le-ti po njegovem razumevanju dejansko že na tem mikro nivoju zgolj neki precej pasivni ujetniki navad in vsakodnevnih samoumevnosti, pri čemer je lahko maksimalen domet njihove ustvarjalnosti improviziranje pri igranju danih vlog. Bralec se pri tem ne more izogniti občutku, da so vsa pomembna spoznanja o delovanju posameznikov usmerjene sociološke teorije (na primer o pomenu, ki nastaja šele v interakcijah med akterji) in so Bourdieuja obšla v velikem loku.

Zadeva se še bolj zaostri, če upoštevamo izreden pečat, ki ga na posameznika po Bourdieujevem prepričanju vtisne njegova razredna kultura. Že tako precej pa-

siven, po inerciji delujoč akter, se sedaj izkaže kot ujetnik družbenih (oziroma razrednih) strukturalnih razmerij. Pri tem ni sporno samo to, da od vseh družbenih cepitev (etnične, rasne, spolne, starostne, religiozne itd.) Bourdieu govori *le* o razredni kot tisti, ki bistveno določa življenje posameznikov (čeprav je to nedvomno nesprejemljiv redukcionizem⁶), ampak tudi in morda predvsem to, da s tem v dobršni meri oropa posameznike reflektivnosti in ustvarjalnosti, ki sta gotovo dve zelo bistveni značilnosti človeške vrste.

Poglejmo nazoren primer. Potem ko so po Oktobrski revoluciji boljševiki pobili rusko carsko družino Romanovov, se je čez nekaj časa pojavila skrivnostna ženska, ki je trdila, da je princesa Anastazija, ki ji je uspelo izmakniti se pokolu. Ta ženska - Poljakinja delavskega porekla - je vse do nedavnega, ko so z analizo DNK dokazali njeno prevaro, s svojimi izbornimi aristokratskimi manirami dolga desetletja uspešno prepričevala velik del svetovne (in aristokratske!) javnosti, da je v resnici ruska princesa. Kako bi bil takšen dogodek, ki prav gotovo ni edini te vrste, mogoč v svetu Bourdieujevega habitusa, kjer se posameznikov razredni izvor izkazuje tako rekoč na vsakem koraku, v vsakem posameznikovem gibu, izbiri in stavku? Takšna prevara je seveda mogoča le v svetu, kjer družbena razmerja niso zgolj vpisana v posameznike, ampak ti posamezniki ta pravila poznajo, jih razumejo in jih s svojo igrivostjo in ustvarjalnostjo lahko tudi sprevračajo, izkoriščajo in parodirajo (npr. srednjeveški karneval). Ves ta spekter družbene dinamike pa ostaja v Bourdieujevem delu slepa pega.

V tem smislu lahko rečemo, da Bourdieu kljub svojemu prizadevanju za preseganje tako objektivizma kot subjektivizma, ostaja ujet v pojmovne mreže strukturalnega (ali kakor bi sam rekel, objektivističnega) načina razmišljanja. Richard Münch v tem smislu opozarja, da je dinamika, ki jo v svojih delih razkriva Bourdieu, tako dinamika od polja - preko habitusa - k praksi, ne da bi pri tem pokazal, kako razmerja tečejo v obratni smeri, se pravi od prakse - preko habitusa - k polju (Münch 1994, 154). Praksa po mnenju tega nemškega sociologa namreč vključuje veliko več situacijskega variiranja, pogajanj, komunikacij, interpretacij in končno tudi inovacij kot pa je Bourdieu pripravljen priznati (ibid.). Ker pa je v Bourdiejevi teoriji malo prostora za prakso kot kreativno in inovativno dejavnost, pa ta, kakor opozarjajo mnogi avtorji, ne uspe pojasniti interno generiranih družbenih sprememb (Münch 1994, 154; Jenkins 1996, 90). Spremembe lahko namreč v družbi, kjer posamezniki skozi svoj razredno specifični habitus zgolj prevzemajo navade in pričakovanja svojih staršev, inducirajo le zunanji dejavniki. Ker pa ti seveda niso edini dejavniki sprememb je jasno, da zeva v Bourdiejevi teoriji velika luknja.

Münch ilustrira svojo kritiko s primerom vzpona meščanstva v tradicionalnih družbah. Po njegovem prepričanju bi bila takšna družbena sprememba, če bi Bourdiejeva shema držala, nemogoča. Toga hierarhična struktura tradicionalnih

⁶ Bourdieu sicer opozarja, da se simbolični boji ne dogajajo nujno zgolj kot razredni konflikti, saj se lahko dogajajo tudi znotraj formalno organiziranih institucij, kot so na primer gospodarske, državne in šolske institucije (Škerlep 1997, 247). Kljub temu pa ostaja dejstvo, da Bourdieu razen razredne ne tematizira nobene od omenjenih velikih družbenih delitev (etničnih, rasnih, spolnih itd.), kar seveda ostaja velika pomanjkljivost njegove teorije.